

*Собчук О. Б.,**аспірантка кафедри української та зарубіжної літератури
і методик їх навчання**Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
<https://orcid.org/0000-0003-3652-9494>*

ІСТОРИЧНИЙ ДЕТЕКТИВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА БРИТАНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ЖАНРОВІ ДОМІНАНТИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ Л. ПІДГІРНОЇ ТА ДЖ. КІДД)

Анотація. У статті досліджено жанрові домінанти історичного детективу кінця ХХ – початку ХХІ століть у сучасній українській та британській літературі. Матеріалом дослідження слугували романи Лори Підгірної «Інеса Путс. Панянка-детектив з Проскурова» та Джесс Кідд «Безсмертя у склі». Історичний детектив постає як синтетичний жанр на перетині історичного роману та детективної прози, поєднуючи реконструкцію минулого з інтригою розслідування. Висвітлено особливості організації нарративу, де історичні події розкриваються поступово, через логіку слідства, що формує ефект когнітивної напруги та інтерпретаційної участі читача. Особливу увагу приділено образу жінки-сищиці, яка в українських творах, зокрема у романі Лори Підгірної «Інеса Путс. Панянка-детектив з Проскурова», поєднує детективні функції з активною участю в історико-культурному контексті, виконуючи роль медіатора між минулим і сучасністю. У британській традиції, на прикладі роману Джесс Кідд «Безсмертя у склі», сищиця поєднує раціональність і психологічну глибину, що дозволяє авторці відтворювати складність соціальних та культурних ідентичностей вікторіанського Лондона. Досліджено мотив розслідування як засіб реконструкції історичної правди та культурної рефлексії. В українських творах він тісно пов'язаний із осмисленням історичних травм і національної пам'яті, тоді як у британських – орієнтований на раціональне пізнання, морально-етичні дилеми та підтримку соціального порядку. Центральним у статті є аналіз опозиції «свій – чужий», яка забезпечує репрезентацію національної ідентичності та формування культурної свідомості в художньому тексті. Висновки статті підтверджують, що історичний детектив у двох літературних традиціях виконує не лише сюжетну та розважальну функцію, але й виступає механізмом культурної рефлексії, інтегруючи національні уявлення про історію, справедливість та пам'ять. Перспективи подальших досліджень пов'язані з детальнішим порівняльним аналізом сюжетної структури, типології персонажів та використання історичних деталей як символічного ресурсу у жанровому синтезі.

Ключові слова: історичний детектив, жанрові домінанти, детектив-сищиця, мотив, національна ідентичність, «свій – чужий», українська література, британська література.

Постановка проблеми. Історичний детектив як жанр поєднує елементи історичного роману та детективної прози, інтегруючи реконструкцію минулого з інтригою розслідування. Це поєднання дозволяє не лише відтворювати історичні

події, а й досліджувати психологічні, соціальні та культурні аспекти персонажів, формуючи специфічну модель нарративного пізнання. Попри активне вивчення детективного дискурсу, питання функціонування історичного детективу в компаративному аспекті, зокрема на матеріалі сучасних українських і британських текстів, залишається недостатньо розробленим. Особливої уваги потребує аналіз жанрових домінант у конкретних художніх моделях, що дозволяє виявити національно-культурну специфіку реалізації детективного нарративу.

Аналіз останніх досліджень. У сучасному літературознавстві історичний детектив розглядається в кількох наукових парадигмах. Зокрема, О. Романенко інтерпретує детективний нарратив як механізм реконструкції історичного досвіду [1], підкреслюючи його інтерпретаційний характер. У межах західного літературознавства Д. Флотов розглядає історичний кримінальний роман як форму популярної історіографії, що поєднує розважальну функцію з репрезентацією історичного знання [2]. У вітчизняному контексті питання національної ідентичності та ментальності розглядаються у працях Я. Гарасима [3] та Н. Грицак [4; 5], які підкреслюють роль культурних і соціально-історичних чинників у формуванні національного світогляду. М. Заборна вивчала психологічну природу мотиву та його роль у текстотворчості [6]. Попри наявність цих досліджень, недостатньо уваги приділено аналізу жанрових домінант історичного детективу в компаративному аспекті на матеріалі сучасних українських і британських текстів.

Метою статті є аналіз жанрових домінант сучасного історичного детективу в українській та британській літературах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна модель жанру характеризується поєднанням детективної інтриги з ретроспективним осмисленням минулого, що зумовлює принцип поступового відкриття інформації та формує ефект когнітивної напруги. У цьому контексті важливим є поняття інтерпретації як способу осмислення історичної реальності. Цілком слушно О. Романенко зазначає, що це «необхідний та невіддільний компонент аналізу, вона є його логічним продовженням; підсумком, синтезом отриманих суджень, об'єднаних у цілісну картину розуміння тексту» [1, с. 90]. Погоджуємось із її позицією, адже історія в межах детективного нарративу постає не як об'єктивна даність, а як результат пошуку та реконструкції. Як наслідок, такий підхід відповідає сучасним теоріям історіографії, які підкреслюють суб'єктивність історичного знання.

У цьому контексті звертаємо увагу, що українські письменники активно використовують дедуктивні оповіді для переосмислення власного минулого. Історичний контекст тут нерідко стає не просто фоном, а ключовим елементом сюжету, що надає розслідуванню нарративної глибини і національної колоритності. Водночас в британській літературі ХХ–ХХІ ст. цей жанр зазнав бурхливого розвитку у рамках «історичного буму», адже автори створюють «популярну історіографію» через кримінальні сюжети, що розкривають «темні таємниці» минулого й переписують уявлення про історію [2].

Однією з ключових тенденцій сучасного історичного детективу є переосмислення образу детектива. Аналіз засвідчує, що традиційна модель, що асоціювалася з раціональним чоловічим суб'єктом, поступово трансформується, поступаючись місцем більш складним і багатовимірним образам. Виокремлюємо, що у обох літературах зріс інтерес до героїнь-детективів, які руйнують традиційні гендерні стереотипи.

У форматі нашої розвідки розглядаємо, що в українській літературі яскравим прикладом жінки-детектива є образ Інеси Путс у історичному детективі Лори Підгірної «Інеса Путс. Панянка-детектив з Проскурова», яка поєднує класичні детективні риси з активною участю в історико-культурному середовищі міста Проскурова. Уже на початку твору образ героїні формується через сприйняття іншими персонажами: «Погляньте... Це вона. – Таки вона! – Тихіше, тихіше! Вона почує!» [7, с. 5]. Соціокультурний статус героїні підкреслюється через її біографічні характеристики: «Вона навчалася десь у Парижі та Лондоні... Називає себе мистецтвознавицею» [7, с. 9]. Це дозволяє інтерпретувати її як носія європейського досвіду, що вступає в напружену взаємодію з локальним середовищем. Таким чином, образ героїні формується не лише через авторську характеристику, а й через реакцію соціуму, що підсилює конфліктність її позиції в історичному середовищі. Її діяльність як сищиці виступає не лише сюжетним механізмом, але й способом самоідентифікації та відновлення національної пам'яті. Персонаж демонструє, як жінка стає засобом осмислення соціальних і культурних трансформацій, адже діє в умовах соціальних обмежень, що перетворює її діяльність на форму опору патріархальним нормам.

У той же час у британському історичному детективі образ жінки-сищиці часто поєднує раціональність із психологічною глибиною. Прикладом є роман Джесс Кідд «Безсмертя у склі», дія якого розгортається в атмосфері вікторіанського Лондона 1863 року, коли рудоволоса приватна слідча Брайді Дівайн розслідує викрадення шестирічної дитини з надприродними здібностями [8]. Її команда – похмурий привид-боксер, двометрова економка, хімік – демонструє, що авторка комбінує традиції готичного містицизму і класичного детективу. Хоч традиційний образ вікторіанського детектива – це чоловік, насправді в ті часи жінки-сищиці працювали як у поліції, так і самостійно. Дж. Кідд буквально втілює цю невідомість, адже її персонаж – сильна, незалежна постать, яка сама вирішує, чим насправді хоче займатись. Це дає змогу увиразнити, що образ жінки-сищиці стає не лише жанровим елементом, але й засобом репрезентації соціальних змін.

У контексті окресленої проблеми жанрової специфіки історичного детективу зосереджуємо свою увагу й на питанні мотиву розслідування, що є одним із центральних елемен-

тів детективного жанру. М. Заборна підсумовує, що мотив у художньому тексті має індивідуально-психологічну природу та виступає рушійною силою створення твору. Вона зауважує, що мотив тісно пов'язаний із особистістю автора, його стилістичними особливостями та манерою мовлення. У цьому сенсі мотив розглядається не лише як семантичний компонент, а й як психологічний стимул текстотворчого процесу [6]. У контексті історичного детективу він набуває додаткового значення, адже розкриття злочину постає як процес відновлення історичної правди, що виходить за межі окремої події.

У ракурсі обраного дослідження важливо підкреслити, що український історичний детектив характеризується мотивом розслідування із глибоким змістом, тому що пов'язаний із необхідністю осмислення історичних травм та відновлення порушеної пам'яті. Паралельно у британській традиції розслідування часто має характер інтелектуальної гри. Читач поступово відтворює картину подій, орієнтуючись на логіку та доказовість. У цьому випадку історичний контекст виконує функцію фону, який підсилює атмосферу та достовірність. Тож, проаналізувавши зв'язок мотиву із контекстом історичного дискурсу, простежуємо, що розслідування стає не лише сюжетним прийомом, але й способом культурної рефлексії.

Ще один важливий аспект, на якому варто зосередити увагу, – це те, що історичний детектив як літературний жанр, який ґрунтується на національно зумовлених уявленнях про історію та справедливість, постає як особливо показова форма репрезентації колективної свідомості. Для нашої розвідки вагомим є праця О. Пархоменко про О. Бодяньського. Науковець фокусує особливу увагу на тому, що життя кожного народу має власну «фізіономію», сформовану релігією, правом, звичаями, історичними подіями та мовою, тобто комплексом чинників, які визначають його культурну ідентичність. Відповідно, ця унікальність найвиразніше виявляється у сфері словесності, зокрема в жанровій організації літератури [9].

Таким чином, саме історичний детектив найбільш чутливо реагує на ці глибинні ментальні структури, оскільки виступає механізмом інтерпретації історичного досвіду. Відтак жанр функціонує не просто як форма розважальної літератури, а як механізм культурної рефлексії, у межах якого відбувається переосмислення минулого через призму категорій істини, справедливості та пам'яті.

Зокрема, в українській літературі історичний детектив тяжіє до репрезентації процесів націєтворення. Персонажі таких творів спрямовані не лише на викриття злочину, але й на встановлення глибшої історичної правди, що виходить за межі індивідуального випадку та набуває колективного значення. У цьому вбачається своєрідна компенсаторна функція жанру, пов'язана з необхідністю відновлення перерваної або спотвореної історичної пам'яті. Натомість в британській літературній традиції історичний детектив, зберігаючи зв'язок із історичним контекстом, більшою мірою орієнтований на дослідження морально-етичних і філософських дилем. Тут розслідування постає як інструмент раціонального пізнання, що дозволяє не лише встановити істину, але й осмислити межі людської відповідальності, провини та справедливості у конкретно-історичних умовах. Таким чином, відмінності у функціонуванні жанру зумовлені не лише літературною традицією, але й специфікою національної ментальності, яка визначає способи інтерпретації як історії, так і самого феномену злочину.

Такої ж позиції дотримується Я. Гарасим, вважаючи, що у процесі тривалого існування народу в подібних природно-географічних та історичних умовах формується специфічна спільнота, якій притаманні спільні мовні, психологічні та світоглядні характеристики, що окреслюються поняттям ментальності [3]. Як підкреслював М. Костомаров, вона репрезентує своєрідний духовний склад народу, що охоплює особливості мислення, волі та уявлень про світ і людське буття [10]. Тож уважаємо, що саме ментальність значною мірою визначає культурні прояви нації, зокрема літературу, а також типологію персонажів і конфліктів, репрезентованих у художніх текстах.

Проблема національної ідентичності посідає ключове місце у структурі історичного детективу, оскільки саме через категорії «свого» і «чужого» відбувається не лише організація персонажної системи, але й осмислення історичного досвіду. Це протиставлення виразно простежується і на рівні мовлення персонажів: «У них, малоросів, маю на увазі, тільки бунтарство в крові» [7]. У цьому контексті показовими є міркування Л. Коллі, яка доводить, що виразна британська ідентичність сформувалася відносно пізно – у XIX столітті, в добу вікторіанства та імперського піднесення. На її думку, визначальними чинниками цього процесу стали монархія, протестантизм, колоніальна експансія, військовий досвід та міжрегіональна інтеграція еліт [11, с. 26–28]. Відтак британська ідентичність із самого початку вибудовувалася через чітке розмежування «свій – чужий», що згодом знайшло відображення і в жанрових моделях літератури, зокрема в детективі.

Англійська традиція історичного детективу, що бере свій початок від Артур Конан Дойл, демонструє стійке тяжіння до репрезентації так званої «англійськості» як культурного коду. Маємо чимало прикладів, коли одним із ключових маркерів цієї ідентичності виступає простір дому, який у британській культурі традиційно асоціюється зі стабільністю, приватністю та соціальним порядком. Водночас у детективному наративі цей простір зазнає трансформації: дім перестає бути безпечним і перетворюється на місце злочину, що підлягає раціональному дослідженню. Як наслідок, руйнування «свого» простору стає відправною точкою для його подальшого відновлення через акт розслідування.

У цьому сенсі показовими є спостереження Дж. Прістлі, який наголошував на особливій цінності домашнього простору для англійця як зони психологічного комфорту та індивідуальної свободи [12, с. 25]. Саме тому вторгнення «чужого» (злочину, таємниці, порушення порядку) у цей простір набуває не лише сюжетного, але й символічного значення. Відповідно, детективне розслідування функціонує як механізм відновлення порушеної гармонії, що корелює з усталеною в британській культурі вірою у справедливість і раціональний порядок.

Цікавою є наукова позиція Н. Грицак, адже вчена інтерпретує ідентичність «як феномен, що виникає як наслідок взаємодії особистості й оточуючого середовища». Суть ідентифікації вона вбачає «у неперервному процесі самовизначення індивіда, який сприяє людині самоствердитися у парадигмі Я – Інший». Дослідниця наголошує, що на формування самоідентифікації впливає сукупність культурного досвіду з історичним минулим, зовнішні (соціокультурні) чинники («професійні, вікові, конфесійні, гендерні, національні») та особистісно-індивідуальні особливості – темперамент, творчі здібності, тип мислення, особистісні цінності та ідеали [4, с. 54–55]. Таким чином, ідея

самоідентифікації Н. Грицак стає для нас методологічною основою для аналізу того, як історичний детектив відображає формування національної ідентичності та взаємодію персонажів із культурним і історичним середовищем.

Промовистим є той факт, що на відміну від британської традиції, український історичний детектив формується в умовах постколоніального переосмислення історії, що зумовлює іншу конфігурацію опозиції «свій – чужий». Слушно зауважує Н. Грицак, що із поняттям національної самоідентифікації тісно пов'язані поняття національний характер, менталітет, національний образ, національний образ світу. Поняття «національний характер» дослідниця тлумачить як «сукупність історично утворених соціально-психологічних ознак, що властиві конкретній нації». Н. Грицак наводить приклад, що особливостями українців є «...філософічність, терплячість, перевага емоційності над раціональним, жага до волі, самозаглибленість, індивідуалізм, сподівання на власні сили у разі небезпек». Натомість вона проводить паралель із англійським народом. Цитуємо: «Яскравими ознаками національного характеру англійців є консерватизм, педантичність, стриманість і контроль над своїми почуттями, прихильність до монархії, яка підтримує національний дух та ідею [5, с. 49]. Як бачимо, у цьому контексті «чужий» часто постає не лише як інший персонаж, але й як історична сила (імперія, влада, ідеологія), що протистоїть «своєму» як носію національної ідентичності.

Отже, у контексті історичного детективу специфіка опозиції «свій – чужий» є ключовим засобом репрезентації національної ідентичності. У романі «Інеса Путс. Панянка-детектив з Проскурова», де детективний сюжет поєднується з реконструкцією історичного простору українського міста, розслідування виходить за межі встановлення факту злочину і перетворюється на спосіб відновлення історичної правди, а отже і на акт культурної самоідентифікації. Персонаж функціонує як медіатор між минулим і сучасністю, між «своїм» (локальним, національним) і «чужим» (імперським, нав'язаним).

Подібні тенденції, хоча й у відмінному культурному ключі, спостерігаємо і в романі «Безсмертя у склі» Джесс Кідд, де вікторіанський Лондон постає як простір перетину різних соціальних і культурних ідентичностей. Тут «чужість» часто пов'язана з маргінальністю, тілесністю, відхиленням від норми, що відображає складність британського суспільства кінця XIX століття. Водночас розслідування знову ж таки виконує функцію впорядкування хаотичної реальності, хоча остаточно істина не завжди постає однозначною. Таким чином, у двох літературних традиціях образ жінки-сищиці функціонує по-різному: в українському тексті він пов'язаний із відновленням історичної пам'яті, тоді як у британському – із інтелектуалізацією процесу пізнання та психологізацією наративу.

У романі Л. Підгірної «Інеса Путс. Панянка-детектив з Проскурова» детективний сюжет поєднується з реконструкцією історичного простору, що дозволяє простежити взаємодію між індивідуальним досвідом героїні та колективною пам'яттю (зокрема, пророцтво кардинала П'єтро Оттобоні). Через протиставлення зовнішніх обставин («чужого») та внутрішнього прагнення до істини героїня постає як носій української національної ідентичності, яка зміцнюється в процесі розслідування та взаємодії з місцевим середовищем. Одночасно у британському історичному детективі Джесс Кідд «Безсмертя у склі» сищиця розслідує викрадення дитини з надприродними

здібностями, що ставить її в центр конфлікту між моральними принципами, соціальними нормами та історичною традицією. Взаємодія персонажів із соціальним та культурним середовищем Лондона формує англійську національну ідентичність, відображаючи характерні риси британського менталітету: повагу до порядку, моральної відповідальності та традиційних цінностей.

Відтак аналіз українського та британського історичного детективу підтверджує, що ідентичність у жанровому полі є динамічною категорією, яка формується через взаємодію особистості з історичним та культурним контекстом, а протиставлення «свій – чужий» стає ключовим інструментом репрезентації національної самосвідомості.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отримані результати підтверджують, що жанрові доміанти історичного детективу реалізуються по-різному залежно від культурного контексту, що зумовлює специфіку нарративних стратегій у кожній літературі. Ключовими жанровими доміантами є образ жінки-сищиці, мотив розслідування та категорія «свій – чужий», що забезпечують формування національної ідентичності та культурної рефлексії. В українських творах детектив спрямований на осмислення історичних травм та відновлення пам'яті, тоді як у британських – на відображення соціального порядку та морально-етичних дилем вікторіанської епохи. Перспективи подальших досліджень пов'язані з більш детальним порівнянням української та британської традицій через аналіз інших аспектів жанру: структури сюжету, типології вторинних персонажів, використання історичних деталей як символічного ресурсу та впливу постмодерністських тенденцій на реконструкцію історії в детективній прозі. Це дозволить глибше зрозуміти механізми жанрового синтезу, роль історико-культурного контексту та специфіку репрезентації національної ідентичності у сучасній літературі. Залучення текстуальних прикладів дозволило конкретизувати жанрові доміанти та уникнути надмірної теоретизації.

Література:

1. Романенко О. Принципи інтерпретації творів масової літератури у сучасному українському літературознавстві. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*, 2013. № 1. С. 85–90.
2. Flotow D. Historical Crime Fiction as Popular Historiography. *Crime Fiction Studies*, 2020. № 1(2). P. 203–220. DOI: <https://doi.org/10.3366/cfs.2020.0021>
3. Гарасим Я. Об'єкт дослідження – українська ментальність. *Монастирський острів. Культурологічний журнал*. Дніпропетровськ, 1996. № 5. С. 137–156.
4. Грицак Н. Проблема співвідношення “Я” і “Інший” у художньому творі. *Світова література у літературознавчому дискурсі XXI ст.: матеріали XII Міжнародних Чичерінських читань (Львів, 28–29 жовтня 2021 року) / упоряд. : Л. В. Мацевко-Бекерська, І. А. Сенчук*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 54–57.
5. Грицак Н. Теорія і методика навчання жанрового аналізу різноманітних художніх творів майбутніх учителів зарубіжної літератури: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ, 2021. Київський університет імені Бориса Грінченка. 521 с.
6. Заборна М. Мотив як інтердисциплінарний феномен та філологічна проблема. *Studia methodologica*, 2020. № 50. С. 34–45.
7. Підгірна Л. Інеса Путс. Панянка-детектив з Проскурова. Книга 2. Таємниця святого Флоріана. Київ : Фоліо, 2023. 416 с. ISBN 978-617-551-616-4.
8. Кідд Дж. Безсмертя у склі; пер. з англ. Т. Бойка. Київ : Фабула, 2025. 416 с. ISBN 978-617-522-286-7.
9. Пархоменко О. Йосип Максимович Бодяньський. *Українська мова в школі*. 1957. № 1. С. 45–47.
10. Костомаров М. Дві руські народности ; переклад Олександр Кониський ; з переднім словом Дмитра Дорошенка. Київ ; Ляйпциг : Українська Накладня. Друкарня К. Г. Редера, 1923. 428 с.
11. Colley L. Britons: Forging the Nation 1707-1837. New Haven : Yale University Press, 2009. 469 p.
12. Priestley J. The English. London : William Heinemann Ltd, 1973. 256 p.

Sobchuk O. Historical detective fiction in Ukrainian and British literature: genre dominants (based on the novels by L. Pidhirna and J. Kidd)

Summary. The article examines the genre dominants of the historical detective story of the late 20th and early 21st centuries in modern Ukrainian and British literature. The material of the study is based on the novels by Lora Pidhirna and Jess Kidd. The historical detective story appears as a synthetic genre at the intersection of the historical novel and detective prose, combining the reconstruction of the past with the intrigue of the investigation. The features of the narrative organization are highlighted, where historical events are revealed gradually, through the logic of the investigation, which forms the effect of cognitive tension and interpretative participation of the reader. Special attention is paid to the image of a female detective, who in Ukrainian works, in particular in the novel by Lora Pidhirna “Inesa Puts. Lady Detective from Proskuriv”, combines detective functions with active participation in the historical and cultural context, playing the role of a mediator between the past and the present. In the British tradition, on the example of Jess Kidd’s novel “Things in Jars” the detective combines rationality and psychological depth, which allows the author to reproduce the complexity of social and cultural identities of Victorian London. The motive of investigation is studied as a means of reconstructing historical truth and cultural reflection. In Ukrainian works, it is closely related to the understanding of historical traumas and national memory, while in British works, it is focused on rational cognition, moral and ethical dilemmas, and the maintenance of social order. The central point of the article is the analysis of the opposition “own – alien”, which ensures the representation of national identity and the formation of cultural consciousness in a literary text. The conclusions of the article confirm that the historical detective in the two literary traditions performs not only a plot and entertainment function, but also acts as a mechanism of cultural reflection, integrating national ideas about history, justice, and memory. Prospects for further research are related to a more detailed comparative analysis of the plot structure, typology of characters, and the use of historical details as a symbolic resource in genre synthesis.

Key words: historical detective, genre dominants, female detective, motif, national identity, “own – alien”, Ukrainian literature, British literature.

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 26.05.2026